

- 1.Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерности, основы и методы: Учебно-методическое пособие. М.: Высшая школа, 1998. 368 с.
2. Билибин Д.Ф. Горизонты деонтологии. М., 1989. 236 с.
- 3.Бочков Н.П., Захаров А.Ф. Этико-деонтологические проблемы медицины. *Медицинская этика и деонтология*. М., 2003. С.170-189.
- 4.Бралатан В.П. Професійна етика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 312 с.
- 5.Горшенев В.М., Бенедик И.В. Юридическая деонтология: Учебное пособие. К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1990. 380 с.
- 6.Кусий Ю.О. Педагогічна деонтологія. К., 2011. 286 с.
- 7.Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии. М., 1999. 192 с.
- 8.Лисак В.М. Проблеми педагогічної деонтології в історико-дидактичних дослідженнях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2011. № 1. 268 с.
- 9.Малахов В.А. Етика: Курс лекцій: навч. посібн. К., 2008. 384 с.
- 10.Мовчан В. Історія і теорія етики: навч. посібн. Дрогобич, 2006. 432с.
- 11.Наумчик В.Н., Савченко Е.А. Этика педагога: Учеб.-метод. пособие. Минск: Университет, 2004. 216с.
- 12.Писарев Д. И. Основные проблемы врачебной этики и медицинской деонтологии. М.: Медицина, 1969.192 с.

УДК 378.174

Головкова М.

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри педагогіки і педагогічної майстерності

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

Ялтиченко Л.

здобувач другого рівня вищої освіти

спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ЕТИЧНО-КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ЗВО ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЙОГО НОРМАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасна педагогіка вищої школи значну увагу приділяє особистісно-професійному розвитку викладачів, їхньому вмінню адаптуватися в різних соціокультурних середовищах. Віднайти правильну стратегію й тактику спілкування, осмислено увійти в культуру співрозмовника, зберігши при цьому свою самобутність, знайти спільну мову й ключ до вирішення проблеми може лише людина, що опанувала комунікативними вміннями і навичками, що спирається не на метод «проб і помилок», а на певну стратегію в спілкуванні. Особлива роль у цьому процесі приділяється системі комунікативної культури, яка покликана сформулювати ключові уявлення, що забезпечують соціально прийнятний рівень міжособистісної взаємодії. Спілкування є головним засобом перетворення людини з біологічної істоти в соціально адаптовану особистість. Саме за допомогою спілкування людина засвоює соціальний досвід та морально-етичні норми поведінки. Під час міжособистісного та групового спілкування відбувається передача від однієї людини до іншої соціальних та соціально-психологічних якостей які й відрізняють людину від тварини, навіть високоорганізованої. Проблема впливу людини на людину є центральною для дослідження спілкування. Цей вплив залежить від того, які інтереси, цінності та установки стоять за бажанням людини досягти того чи іншого результату спілкування. Це визначає, чи людина діє виключно у власних інтересах, використовуючи інших лише як засіб досягнення мети, чи прагнення взаємодіяти із ними на рівноправних партнерських умовах. При спілкуванні між людьми відбувається передача знань, досвіду, формуються різні вміння та навички, погоджуються та координуються спільні дії тощо [4].

Спілкування викладача є професійно значущою, суттєвою стороною комунікативної готовності до здійснення педагогічної та професійної діяльності. Спілкування є необхідною умовою діяльності викладача. Від характеру спілкування залежить психологічний клімат в закладі вищої освіти,

організаційна і виробнича мобільність викладача, конкурентні позиції на ринку праці, сприймання і розуміння між учасниками освітнього процесу. Правильно організоване спілкування забезпечує ефективний обмін інформацією, дає змогу глибше пізнати співрозмовника, спрогнозувати особливості подальшої ділової взаємодії зі здобувачами вищої освіти, з іншими викладачами, з адміністрацією.

Комунікативні вміння викладача - це готовність до професійної комунікативної діяльності. До комунікативних вмінь викладача належать: мовленнєве або вербальне спілкування, невербальне спілкування, орієнтування в ситуації, соціальна перцепція, створення творчого самопочуття, володіння професійно-педагогічною увагою. Комунікативні навички викладача це комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечують здатність викладача до активного й ефективного (оптимального) спілкування, передачі та адекватного сприймання інформації, організації взаємодії із здобувачами вищої освіти, колегами, правильного розуміння як себе, своєї поведінки так і розуміння партнерів та їх поведінки, що є необхідними умовами ефективною взаємодії між здобувачами вищої освіти, колегами та успішної життєдіяльності суб'єктів освітнього процесу [5]. Передумовою формування комунікативних навичок викладача є спільна діяльність, яка, в свою чергу, не може відбуватися без координації дій, узгодження цілей, обміну думками, інтелектуальної та емоційно-чуттєвої взаємодії учасників освітнього процесу. Труднощі у процесі спілкування між учасниками освітнього процесу належать до тимчасових або тривалих явищ, які перешкоджають реалізації цілей комунікативного процесу, створюють перепони для ефективною міжособистісної взаємодії, послаблюють чи переривають її. Комунікативні бар'єри між учасниками освітнього процесу це психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання інформації. Особливою специфікою людської комунікації є наявність бар'єрів, що заважають проникненню інформації. Комунікативна культура викладача тісно пов'язана з культурою мовлення. Культура мовлення - широке і обсягове

поняття, але передусім це - грамотність побудови фраз, простота і зрозумілість викладу, виразність, яка досягається вмінням добирати потрібні слова та синтаксичні конструкції та активним використанням основних компонентів виразності усного мовлення - тону, динаміки звучання голосу, темпу, пауз, наголосів, інтонації, дикції, правильна вимова слів, правильне використання спеціальної термінології, не багатослів'я [3]. Безсумнівно, для успішності професійної діяльності викладача необхідними є такі риси його мовлення, як бездоганна дикція, дотримання всіх орфоепічних норм сучасної української літературної мови, добре поставлений голос, вміння керувати диханням, тобто професійне володіння технікою мовлення. Не можна собі уявити живого мовлення без інтонації. Кожне осмислення думки, власної або чужої, може бути правильно виражено й так само сприйнято слухачами лише в тому разі, коли викладач правильно використає всі компоненти мовлення (системи його звуків, складобудови, словесного наголосу) та інтонації (органічної єдності пауз, логічної та емоційної функції наголосів, мелодики, темпу, ритму й голосового тембру). Практичні навички використання інтонації співбесідника, вміння використовувати акустичні засоби впливу на слухачів є необхідними для ефективного професійного спілкування. Однак проблема полягає в тому, що навчитися інтонації як твердять психологи неможливо. Слід зауважити, що штучно створена інтонація помічається слухачами одразу, саме природність інтонації, її відповідність ситуації спілкування є її головними комунікативними перевагами. Відтворення заданої інтонації нічого не навчає, однак можна навчитися слухати й розуміти змістові значення інтонації співбесідника, можна визначити педагогічні можливості використання інтонаційних засобів, виявити спектр їх впливів, співвіднести ці можливості з особливостями певного голосу, індивідуальності мовленнєвої поведінки. Все це створює необхідну базу для вдосконалення практичних засобів інтонування. Викладач ЗВО зобов'язаний бути не тільки компетентним фахівцем з високою науковою і діловою кваліфікацією, виконавською дисципліною; не лише духовно багатою особистістю, що несе моральну

відповідальність за свою навчальну і виховну діяльність у ЗВО. Викладач має бути водночас комунікабельною особистістю з високою культурою спілкування, вмінням вести діалог, дискутувати, забезпечувати позитивний моральний та емоційний настрій у педагогічній взаємодії з учасниками освітнього процесу. Зрозуміло, педагогічна і комунікативна діяльність викладача має бути творчою. Викладач, у якого наявна певна модель взаємодії зі студентами, у процесі педагогічної діяльності мусить постійно коригувати власну програму дій, максимально узгоджуючи її з конкретною комунікативною ситуацією і можливостями здобувачів вищої освіти як партнерів зі спілкування. У ході педагогічного спілкування викладач не просто кількісно збільшує свій комунікативний досвід; він обирає певну стратегію спілкування з властивими їй нормами, прийомами і засобами. Саме обстоювана педагогом у ході навчальної взаємодії комунікативна стратегія, монологічна чи діалогічна, визначає характер педагогічної діяльності і фахового спілкування. Визначальною рисою діалогічної взаємодії є гуманістична позиція викладача щодо здобувача вищої освіти у процесі навчання і навчального спілкування, що дозволяє студентові задовольнити потребу в розумінні та співчутті і подолати почуття хвилювання та страху, супутні сприйняттю і засвоєнню нового матеріалу. На противагу монологічній взаємодії, діалогічність виключає вплив на психіку студента за допомогою певної системи операцій і маніпулювання його особистістю. В той же час при традиційній, монологічній, тобто суб'єкт-об'єктній організації процесу спілкування, здобувачу вищої освіти відводиться роль об'єкта педагогічного впливу, здійснюваного викладачем у формі різних наказів, розпоряджень, повчань, приписів тощо. У такому, маніпулятивному за своєю сутністю спілкуванні, викладач не вбачає у своїх вихованцях конкретних особистостей з притаманними їм індивідуальними здібностями, комунікативними можливостями, що гальмує їхню ініціативу і творчість, породжує репродуктивну форму засвоєння знань. Крім того, подібне ставлення до студента у процесі спілкування веде до порушення етичних норм та

комунікативних правил; породжує егоїзм, зневажання цінності іншої людини. Поза тим, саме діалогічне спілкування забезпечує інтеграцію зусиль викладача і студента, що відбувається в умовах гуманних за своєю сутністю відносин між ними, які вимагають співучасті та співпраці в ході освітньої діяльності.

Побудований на принципах гуманізму діалогічний підхід до педагогічної діяльності і спілкування, що визначає професійну культуру викладача, має на меті:

- створення сприятливого психологічного клімату для оптимізації навчальної діяльності і спілкування. Основою такого клімату є ділові і товариські відносини викладача зі своїми колегами і партнерські принципи взаємодії зі студентами, які свідчать про культуру педагогічного спілкування і дають змогу забезпечити послідовність та ефективність виховного впливу;

- перехід від директивного до демократичного, рівноправного стилю спілкування, від монологічної до діалогічної комунікативної стратегії, яка завжди має міжособистісний, суб'єкт-суб'єктний характер і вимагає від педагога відмови від інформаційно-контролювальної позиції на користь партнерського співробітництва зі студентами;

- встановлення міжособистісного контакту на противагу міжрольовій навчальній взаємодії, в результаті чого кожен з учасників спілкування сприймається іншим як особистість і виникає найбільша сприйнятливості до міжособистісних впливів, передусім до педагогічного впливу викладача, забезпечення психологічно оптимального підґрунтя для позитивних змін у пізнавальній, моральній, поведінковій сферах особистості всіх учасників процесу навчального спілкування для їхнього постійного комунікативного зростання, а відтак - підвищення культури спілкування і вироблення власного комунікативного стилю [7].

Етикетно-комунікативні вміння викладача знаходять відображення у вмінні проявляти повагу до студента, до його думки, бути толерантним, не нав'язувати свою точку зору, вміння спонукати здобувача вищої освіти на щирість, вміння проявляти доброзичливість та інше []. Тобто, етикетно-

комунікативні вміння викладача – це способи комунікативно-мовленнєвої діяльності, основанийі на етичних та етично-комунікативних нормах. Особливістю функціонування етикетно-комунікативних норм є їх рухливість, яка визначається ситуацією спілкування. Саме на рівні контекста комунікативної ситуації виявляється рівень мовленнєвої культури викладача. Таким чином, комунікативні навички реалізуються викладачами в процесі професійного спілкування як з колегами, так і зі здобувачами вищої освіти і включають в себе правовий, психологічний, етичний, мовний компоненти. Комунікативні навички викладача є однією з найважливіших складових професійного успіху.

Отже, в сучасному науковому співтоваристві комунікативна культура викладача розглядається як складова частина нормативної поведінки людини, система значень, норм, цінностей і зразків поведіння, прийнятих у суспільстві, вміння особистості організувати комунікативну діяльність [2]. Таким чином, комунікативна культура є однією із складових деонтологічної компетентності; вона вдосконалюється в процесі взаємодії викладача зі здобувачами вищої освіти; комунікативну культуру формує зовнішнє середовище, соціальні установки; її необхідно розглядати як привнесене особистісне утворення, яке, впливаючи на якість діяльності й комунікації, формується в процесі участі в ній людини. Комунікативна культура викладача являє собою складне духовно-практичне утворення особистості, яке охоплює засвоєні соціальні норми та вимоги щодо професійного спілкування, розвинені механізми комунікативної взаємодії з людьми, набутий практичний досвід комунікативної діяльності. Комунікативна культура викладача формується під впливом соціальних, психологічних та культурологічних умов, вона неодмінно спирається на ті норми і вимоги, які висуває суспільство на певному етапі свого розвитку перед викладачами, які покликані дотримуватися їх у своїй професійній діяльності.

Список літератури

- 1.Бодалев А. А. Психология межличностных отношений (к 100-летию со дня рождения В. Н. Мясищева). *Вопросы психологии*. 1993. № 2. С. 86–87.
- 2.Выготский Л. Избранные труды. М., 1956. С.3 99.
- 3.Кремень В. Г. Військова педагогіка та психологія: навчальний посібник. Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 2000. 462 с.
- 4.Мушкатов В. Н. Формирование культуры педагогического общения у студентов педагогических институтов. М., 1990. 223 с.
- 5.Мясищев В. Н. Психология отношений. М., 1995. 229 с.
- 6.Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Каравела, 2008. 352 с.
- 7.Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. К.: Вища шк., 2005. 239 с.